

Rola i znaczenie systemu edukacji dla kształtowania tożsamości narodowej w Republice Uzbekistanu

The Role and Importance of the Education System for Forming the National Identity in the Republic of Uzbekistan

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article is to present the complex relationship between Uzbekistan's historical heritage, the creation of a national identity after the collapse of the USSR, and the construction of the education system based on a specific educational policy that misappropriates the Republic's tradition of religious teaching.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: Due to the issue raised, I used the historical-comparative method, which makes it possible to determine the changes that have taken place in the consciousness of societies over the centuries. In the case of Uzbekistan, it is the role of Islam and traditional Muslim upbringing in the survival of the Uzbek people during Soviet rule and after regaining independence, and rebuilding old ties with the Islamic world. The following research problem was formulated: Would it be possible to preserve the national identity of the Uzbeks' national identity without maintaining the practice of teaching Islam?

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The analysis of the problem of Muslim education in the context of contemporary "Uzbekness" includes a presentation of the origins of the Uzbek nation and the elements that constitute national identity, the role and significance of Islam for contemporary Uzbeks.

RESEARCH RESULTS: The analysis shows that the negation of the return to values and the traditional living style based on religious teaching from an early age by the country's authorities led to a serious internal conflict manifested in illegal religious education and the pursuit of the society to develop a grassroots Islam, uncontrolled by the state.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The Uzbek model of education presented in the article is an interesting example of the state control of religious teaching, different from the educational strategies in the Arab states representing the Islamic world.

→ **KEYWORDS:** **EDUCATION SYSTEM, ISLAM, NATIONAL IDENTITY, HERITAGE, REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest przedstawienie złożonych relacji między dziedzictwem historycznym Uzbekistanu, tworzeniem tożsamości narodowej po rozpadzie ZSRR i budową systemu edukacji opartego na swoistej polityce oświatowej, która sprzeniewierza się tradycji nauczania religijnego w Republice.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Ze względu na podjętą problematykę posłużyłam się metodą historyczno-porównawczą, która umożliwiła określenie przemian, które dokonały się w świadomości społeczeństw na przestrzeni wieków. W przypadku Uzbekistanu jest to rola islamu i tradycyjnego muzułmańskiego wychowania w przetrwaniu narodu uzbeckiego podczas panowania radzieckiego i po odzyskaniu niepodległości oraz odbudowa dawnych więzi ze światem islamu. Sformułowano następujący problem badawczy: czy możliwe byłoby zachowanie tożsamości narodowej Uzbeków bez potrzymania praktyki nauczania islamu?

PROCES WYWODU: Analiza problemu edukacji muzułmańskiej w kontekście współczesnej „uzbeckości” obejmuje przedstawienie pochodzenia narodu uzbeckiego i elementów, które składają się na tożsamość narodową, rolę i znaczenie islamu dla współczesnych Uzbeków.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z przeprowadzonej analizy wynika, że negowanie powrotu do wartości i tradycyjnego stylu życia opartego na nauczaniu religijnym od najmłodszych lat przez władze kraju doprowadziło do poważnego konfliktu wewnętrznego przejawiającego się w nielegalnej edukacji religijnej i dążeniu społeczeństwa do rozwijania oddolnego islamu, niekontrolowanego przez państwo.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Uzbecki model edukacji zaprezentowany w artykule stanowi interesujący przykład kontroli nauczania religijnego przez państwo, odmienny od strategii oświatowych w arabskich państwach reprezentujących świat islamu.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** SYSTEM EDUKACJI, ISLAM, TOŻSAMOŚĆ NARODOWA, DZIEDZICTWO, REPUBLIKA UZBEKISTANU

Wstęp

Uzbekistan jest jednym z najważniejszych państw regionu Azji Środkowej. W obecnej polityce tożsamości, zapoczątkowanej przez Islama Karimowa, kraj ten podkreśla istnienie ciągłości historycznej i kulturowej z cywilizacją islamu rozwijającego się w regionie od VIII wieku i dawnym imperium Tamerlana Wielkiego. Jednocześnie zachowuje pamięć o dziedzictwie cywilizacji stepu i cywilizacji rozdroży jako szczególnej całości kulturowej obejmującej wszystkie kraje regionu tworzące niegdyś przestrzeń wielokulturową opartą na tradycjach perskich, greko-buddyjskich, indyjskich, arabskich i mongolskich. Po rozpadzie ZSRR szczególna rola przypadła systemowi oświaty, na który zostało nałożone zadanie odbudowania tożsamości narodowej wokół nowych wartości

i ideologii jednoczącej wszystkie narody Uzbekistanu. Celem artykułu jest przedstawienie systemu edukacji jako narzędzia polityki oświatowej, które może wspomóc proces narodowotwórczy w polietnicznej rzeczywistości Republiki. Tło historyczne ma za zadanie ukazać złożoność procesu tworzenia narodu uzbeckiego przy uwzględnieniu całości skomplikowanego dziedzictwa historycznego, kulturowego i religijnego. Teza badawcza zakłada, że bez islamu naród uzbecki nie przetrwałby i nie zachował ciągłości kulturowej, natomiast obecna polityka władz republiki, polegająca na zwalczaniu edukacji muzułmańskiej w społeczeństwie, prowadzi do wzrostu napięcia i eskalacji działań wymierzonych w oficjalny system kształcenia.

W polskiej literaturze przedmiotu Uzbekistan opisywany jest w kontekście problemów stosunków międzynarodowych Azji Centralnej i polityki bezpieczeństwa, szczególnie napięć występujących w Kotlinie Fergańskiej. Brakuje natomiast publikacji zajmujących się związkiem edukacji i religii we współczesnym Uzbekistanie.

Badania nad nowymi relacjami państwa i islamu w Uzbekistanie są wciąż tematem otwartym, ponieważ prezydentura Mirzijojeva, który przyczynił się do zmiany prawa religijnego, rozpoczęła się w 2016 roku. Uzbekistan stanowi przedmiot badań realizowanych w wielu ośrodkach naukowych ze względu na swoje strategiczne położenie w Azji Centralnej, specyficzny charakter islamu, tzw. uzbecki model oparty na świeckim państwie i tolerancyjnej tradycji hanafickiej, uwikłanie w światowy terroryzm w latach 90. XX wieku oraz budowę państwa po upadku ZSRR. Jest także przedmiotem obserwacji i zainteresowania organizacji praw człowieka.

Pochodzenie narodu uzbeckiego

Przyjmuje się, że naród uzbecki powstał z trzech wspólnot kulturowych i etnicznych: Uzbeków – koczowników przybyłych na obecne ziemie uzbeckie w XVI wieku, miejscowych plemion i rodów tureckich tzw. czagatajskich, w tym Oguzów, oraz Sartów – ludności osiadłej, turekojęzycznej i miejskiej. Sama nazwa „Uzbecy” była przypisywana ludności koczowniczej, wyznającej islam, zamieszkującej Ułus Uzbecki po rozpadzie Złotej Ordy. W XIII wieku na ziemiach dzisiejszego Uzbekistanu pojawiły się kolejne plemiona tureckie i mongolskie. W Ułusie Uzbeckim władzę zdobył Timur, tworząc państwo zwane imperium Czagatajów i dynastię Timurydów. Pod panowaniem Timurydów ugruntowała się kultura czagatajska, z której wywodzą się plemiona uzbeckie. Okres XIV i XV wieku jest uznawany za ukończenie tworzenia się narodowości uzbeckiej i początek państwowości uzbeckiej.

Państwo czagatajskie było kontynuacją ułusu Czagataja, drugiego syna Czyngis-chana. Obejmowało ogromny obszar

[...] od Morza Aralskiego na zachodzie po stepy Turkiestanu Wschodniego i od źródeł Irtyżu i granic Mongolii na północy do Afganistanu i granic Kaszmiru na południu. Jego człon najbardziej rozwinięty stanowiły obszary starej cywilizacji sięgające na zachodzie

granic Chorezmu i obejmujące rolnicze oazy Buchary i Samarkandy. [...] Starożytni nazywali ten cały obszar Transoksanią, czyli ziemiami położonymi nad rzeką Oksus (Amur-darią). Taką samą nazwę zastosowali Arabowie, którzy w VIII wieku podbili te tereny. W ich języku Transoksania przybrała nazwę Mawarannahr i tak już pozostało na długie wieki (Małowist, 1991, s. 18).

Ludność pochodzenia perskiego została tam wymieszana z koczownikami tureckimi, a potem mongolskimi. Mawarannahr należał do krajów islamu od VIII i IX wieku, od czasów kolejnych pokojowych ekspansji tej cywilizacji. Koczownicy, którzy przybyli w XIII i XIV wieku, przyjęli islam i zasymilowali wiele elementów stylu życia ludności miejscowej. Wymiar kulturowy islamu miał dla nich większe znaczenie niż wymiar religijny. Islam w regionie pozbawiony ideologicznego i ortodoksyjnego oblicza znacząco różnił się od islamu krajów arabskich. Konwersji na islam poddawali się szczególnie mieszkańcy miast (Haghayeghi, 1995, s. XIX).

Po wygnaniu Timurydów określenie Czagataj wyszło z użycia. Obok różnorodnych plemion koczowniczych w skład narodu uzbeckiego wchodziłi Sartowie, uznawani za ludność osiadłą, byłych koczowników. Część uczonych stosowała to określenie jako charakterystykę całej ludności osiadłej w Azji Centralnej, bez odniesienia do konkretnego pochodzenia etnicznego, ewentualnie do zmieszanych ze sobą plemion uzbeckich i tadżyckich (Ilchamov, 2005).

Polityka sowiecka w regionie

W pierwszej połowie XX wieku władza radziecka tworząc republiki związkowe, starała się zbudować je wokół etosu narodowościowego, był to proces „wewnętrznej konsolidacji etnicznej” sterowanej przez władze, wtedy to Sartowie zniknęli jako grupa etniczna i zostali zastąpieni Uzbekami. W spisie z 1926 roku nie traktowano ich jako odrębnej narodowości, lecz jako Uzbeków. Proces uzbekizacji lat 30. XX wieku polegał między innymi na asymilacji wspólnot etnicznych z narodowościami tytularnymi republik związkowych bądź narodowościami nietytularnymi, ale liczniejszymi, które zamieszkiwały w bliskim sąsiedztwie i posiadały podobny język i kulturę. I tak asymilacji z kulturą uzbecką ulegli Turkmeni, Karakałpacy, ale i Arabowie, Ujgurzy i Persowie (Wierzbicki, 2008, s. 182).

Uzbecy jako narodowość tytularna zostali niejako wybrani przez władze radzieckie spośród licznych narodów zamieszkujących region dzięki posiadaniu bogatej kultury i kapitału symbolicznego, zdolnego zapewnić odniesienie do symboli narodowo-patriotycznych i przeszłości historycznej, z której mogli być dumni. Pomimo bycia narodem tytularnym, Uzbecy musieli zmagać się z sowietyzacją, która oznaczała włączenie we wspólnotę wielonarodowego państwa związkowego i budowę jednego narodu radzieckiego opartego na zasadach federalizmu socjalistycznego, języku rosyjskim i kulturze rosyjskiej.

Rewolucja bolszewicka z 1917 roku przyniosła znaczące zmiany w całym regionie. W latach 20. cały obszar Azji Środkowej został podporządkowany władzy sowieckiej. Natychmiast po ustabilizowaniu sytuacji politycznej w regionie sowieci przystąpili do

budowania nowych struktur państwowych w obrębie Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej – RFSRR. Powstały wtedy Bucharska Ludowa Republika Radziecka, która zastąpiła Emirat Buchary, Chorezmijska Ludowa Republika Radziecka na miejscu Chanatu Chiwy i republiki autonomiczne turkiestańska i kirgiska (Kassymova i in., 2012, s. 267).

W wyniku bezwzględnej polityki Buchara i Samarkanda, uznawane przez Tadżyków za centrum kultury tadżyckiej, znalazły się w republice uzbeckiej, podobnie jak historyczna stolica Kazachów Taszkent. Tak ukonstytuowany region służyć miał sowietom za wojskowe pogranicze ZSRR stanowiące bufor dla wpływów Chin, Afganistanu i Iranu. Ponadto nowe granice terytorialne zerwały historyczną ciągłość i związek krajów Azji Środkowej z Mongolią, Chinami, Afganistanem i Iranem, które trwały przez wieki funkcjonowania jedwabnego szlaku na rzecz ustanowienia związków politycznych i gospodarczych z Rosją. Azjatyckie Republiki znalazły się w dwóch radzieckich regionach ekonomicznych: środkowoazjatyckim i kazachstańskim, dlatego też Rosjanie używali nazwy Azja Środkowa i Kazachstan.

Znaczenie islamu dla Uzbeków

W carskiej Rosji muzułmanie Azji Centralnej identyfikowali się z islamem jako członkowie *ummy* – wspólnoty wiernych. Z czasem islam zyskał na znaczeniu jako istotny składnik rodzącej się tożsamości narodowej. W Imperium Rosyjskim religia nie była prześladowana, akceptowano inne niż prawosławie tradycje religijne. Po utworzeniu ZSRR sytuacja uległa dużej zmianie. We wszystkich republikach stosowano ten sam schemat działania wobec wyznawców islamu. Podobnie koegzystencja islamu i władzy radzieckiej została wypracowana dzięki usunięciu praktyk religijnych z życia publicznego społeczności muzułmańskiej. Tak działo się we wszystkich republikach, gdzie islam został poddany represjom politycznym. Islam stał się w konsekwencji tych działań władzą praktyką prywatną, a jego nakazy były ściśle przestrzegane jedynie przez osoby starsze, powyżej sześćdziesiątego roku życia, które nie uczestniczyły w życiu społecznym w takim stopniu, żeby praktyki te wchodziły w konflikt z władzą. Wiele wartości związanych z tradycyjną kulturą uzbecką i dziedzictwem islamu pozostało nienaruszonych i stanowiło wyzwanie dla koncepcji *homo sovieticus* (Antes, 1997, s. 68-69). Stały się one podstawą dla późniejszego odbudowania tożsamości narodowej po okresie sowieckim i zdaniem Andrzeja Wierzbickiego zapewniły Uzbekom przetrwanie biologiczne (Wierzbicki, 2008, s. 199). Przywiązanie do praktyk islamu i tradycji duchowych przyczyniło się do wzmocnienia pamięci historycznej narodu i umożliwiło zachowanie ciągłości świadomości narodowej (Karimow, 1999, s. 93).

Do 1927 roku bolszewicy zakazali praktykowania pięciu filarów islam, konfiskowali książki religijne w języku arabskim, zsyłali do gułagów imamów. W latach 1927-1929 zdestawowano na terenie dzisiejszego Uzbekistanu około 20 tys. meczetów (Yalcin, 2002, s. 98). Sowietci zniszczyli przede wszystkim struktury, poprzez które islam był nauczany

i przekazywany kolejnym pokoleniom. Zlikwidowanie madras – szkół religijnych i meczetów oraz prześladowania duchownych Khalid Adeeb porównuje w skutkach do najeżdżania Czynghis-chana. Sowietom udało się wyrzucić islam z publicznego dyskursu, unieważnić jego duchowy i moralny wymiar dla społeczeństwa i zniszczyć jego społeczne znaczenie. Konsekwencją sowietyzacji było ograniczenie islamu wyłącznie do praktyk obyczajowych i tradycji kultywowanych w rodzinie i wspólnocie sąsiedzkiej. Azja Centralna, zdaniem Adeeba, została na długo odcięta od własnej przeszłości wpływów świata muzułmańskiego, stając się lokalnym i zamkniętym światem (Adeeb, 2007, s. 81-83).

Jednak w odpowiedzi na represje powstały hudżry jako system swoistego prywatnego nauczania i przekazywania zasad islamu oraz kształcenia szejków. Istniały hudżry hanafickie, salafickie i sufickie, odzwierciedlające poszczególne interpretacje islamu. W hudżrach sufickich, które istniały na peryferiach republiki i nie były objęte nadzorem służb bezpieczeństwa, szejkowie sufi utrzymywali ciągłość kształcenia poprzez zindywidualizowaną edukację młodych ludzi, którzy także wywodzili się z tradycyjnych klanów sufickich. Program nauczania w sufickich hudżrach obejmował poznanie Koranu, hadisów, *fiqhu* – prawa religijnego oraz rytuałów religijnych niezbędnych do objęcia funkcji szejka – przewodnika duchowego (Olcott i Ziyaeva, 2008, s. 9). Kiedy upadły medresy, przekaz religijny odbywał się w machallach i środowisku rodzinnym. Dzięki nieoficjalnemu i nielegalnemu nauczaniu w Uzbekistanie islam przetrwał i zachował „teologiczną witalność” i status religii żywej (Olcott i Ziyaeva, 2008, s. 12).

Partia za wszelką cenę chciała zniszczyć odrębne tradycje religijne narodów wchodzących w skład nowego państwa i pozostających pod jego wpływem, przy zachowaniu ich odrębności etnicznej. W 1943 roku utworzono urząd do monitorowania i kontroli islamu przez rząd – Duchową Administrację Muzułmanów Azji Środkowej i Kazachstanu¹. Było to złagodzenie kursu represji z powodu II wojny światowej i próba pozyskania wsparcia muzułmanów republiki w wysiłku wojennym. Organizacja zaczęła otwierać medresy i organizować wyższą teologiczną edukację dla imamów. Po rozpadzie Związku Radzieckiego, Uzbegy dzięki istnieniu dziedzictwa islamu znaleźli się w znacznie lepszej sytuacji niż inne wspólnoty narodowe poddane rusyfikacji, które z trudnością rozpoczęły proces odbudowywania tożsamości.

Tradycyjny system szkolnictwa

Szkoły muzułmańskie przed ekspansją Imperium Rosyjskiego istniały we wszystkich grupach etnicznych regionu. Pełniły rolę szkółek religijnych, ale przyczyniały się też do podniesienia poziomu wykształcenia ludności, zdobywającej dzięki nim umiejętności czytania i pisania. Tradycyjna sieć szkół nie była jednak w stanie zwalczyć powszechnego analfabetyzmu populacji regionu. W szkołach wiejskich – mektebach – na poziomie podstawowym nauka była organizowana w meczetach, medresy – pełniące

¹ SADUM – the Spiritual Administration of the Muslims of Central Asia and Kazakhstan.

rolę szkół ponadpodstawowych przemieszczały się wraz z koczownikami w zależności od zmieniających się pór roku. Oba typy szkół posługiwały się w nauczaniu językami miejscowymi, zapisywanymi w alfabecie arabskim. Nauka w mektebach trwała od 5 do 8 lat, poza religią i studiowaniem ksiąg obejmowała tylko arytmetykę. Wpływ tych szkół na wykształcenie ludności był jednak niewielki, ponieważ uczyło się w nich do 15 uczniów (Kappeler, 1992). Poziom scholaryzacji wynosił zaledwie 3,4% populacji regionu dla kobiet i mężczyzn. Rodziny opłacały naukę w naturze lub korzystano z datków darczyńców, szkoły były także finansowane przez duchowieństwo muzułmańskie. Medresy jako szkoły wyższe również znajdowały się w meczetach, ich rolą było przygotowanie duchownych muzułmańskich, dlatego nauka w nich trwała 20-30 lat. Obejmowały trzy poziomy wykształcenia: niski, średni i wyższy. Uczono języka arabskiego, retoryki, teologii, prawoznawstwa, kaligrafii, zasad wiary, medycyny, chemii, botaniki, astronomii, geometrii i algebry.

W drugiej połowie XIX wieku rosyjska modernizacja zapoczątkowała wprowadzanie sieci świeckich szkół rosyjskich. W 1867 roku język rosyjski zaczął obowiązywać jako język nauczania. W 1879 roku władze carskie wydały instrukcję o zaprzestaniu nauczania religii i piśmiennictwa muzułmańskiego. Dekrety te miały na celu stopniowe ograniczenia tradycyjnego systemu oświaty opartego w cywilizacji islamu na szkołach religijnych.

W tym samym okresie pojawiły się nowe metody nauczania w szkołach muzułmańskich wśród muzułmanów rosyjskich, które próbowano zaszczerpić w Azji Środkowej. Ruch dżadadyzmu propagował zachodnie metody nauczania i otwarcie islamu na dokonania cywilizacyjne Zachodu. Wpisywał się tym samym w nurt reform, które zachodziły w świecie islamu na Bliskim Wschodzie. Rozpoczęty na Powołżu i Krymie dotarł do Azji Centralnej, gdzie stał się narzędziem do rozwijania idei pantureckich. I. Gaspriński wysunął koncepcję stworzenia wspólnego języka tureckiego na postawie unowocześnionego języka Turków osmańskich i dzięki niemu wykreowania wspólnoty narodów muzułmańskich w Imperium Rosyjskim (Haghayeghi, 1995, s. 9). Dżadadyzm chciał przeciwstawić się rusyfikacji i wpływowi rosyjskiemu poprzez budowanie kulturowej więzi narodów regionu opartej na islamie, języku i oświacie. Poza procesami akulturacji do kultury rosyjskiej odbywał się równoległy proces uzbekizacji głównie grup etnicznych: Karakałpaków i Turkmenów.

W latach 1989-1990 w republikach związkowych pojawiły się nowe regulacje językowe. Język uzbecki stał się językiem państwowym, a język rosyjski utrzymał status języka komunikacji między republikami.

Język rosyjski nie został uznany w Uzbekistanie za język oficjalny. Oznacza to ograniczenie statusu języka rosyjskiego w republice. Język państwowy to język pełniący funkcje sprzyjające integracji narodowej i będący symbolem państwa. Język oficjalny to język stosowany w administracji, ustawodawstwie i sądownictwie, pełni funkcje integracji politycznej. Niemniej jednak dziedzictwem radzieckim w regionie pozostał bilingwizm, czyli współistnienie języków państwowych i języka rosyjskiego. Dziedzictwo to Uzbeki starają się przezwyciężyć za pomocą wprowadzenia alfabetu łańskiegi zamiast cyrylicy w 1993 roku.

„Kim jesteśmy my, Uzbekcy”

W Uzbekistanie przetrwała sowietyzację wspólnotowa forma organizacji społecznej – machalla, zarówno na wsi, jak i w mieście. Machalla porządkowała życie mieszkańców, ponieważ skupiała spokrewnione rodziny, które tworzyły wspólnotę sąsiedzką. Dla władz republiki wspólnoty te stały się podstawą do budowy jednolitego narodu uzbeckiego. Na czele wspólnoty narodowej, zbudowanej na wzór rodziny, stoi prezydent i podejmuje decyzje w interesie całego narodu. Autorytarny styl rządzenia najlepiej odzwierciedla uzbeckie stosunki władzy, w których patriotyzm oznacza gotowość pracy na rzecz wspólnoty. W koncepcji uzbeckości promowanej przez prezydenta Karimowa obok gościnności, pracowitości, dobroci najważniejszymi cnotami są tolerancja i zrozumienie oraz przekonanie, że prywatna własność ziemi jest ekonomicznie nie do zrealizowania w republice (Rasanaagam, 2004, s. 150).

20 czerwca 1990 roku w Deklaracji o suwerenności Uzbekkiej SRR podkreślono prawo do samostanowienia narodu uzbeckiego oraz potwierdzono prawa innych narodów i grup etnicznych Uzbekistanu do własnego języka i kultury. Porażka puczu sierpniowego w ZSRR i zwycięstwo sił demokratycznych w Rosji spowodowały zwrot ku niepodległości w regionie. Republiki Azji Centralnej przystąpiły do Wspólnoty Niepodległych Państw 21 grudnia 1991 roku. Nowe państwa regionu pozostały w granicach wyznaczonych przez ZSRR.

Islam Karimow kontynuował politykę tożsamości wykreowaną przez władze radzieckie, kiedy to podjęto decyzję, że przodkami Uzbeków są Timurydzi i przede wszystkim założyciel dynastii Timur, zwany Tamerlanem, i jego wnuk Ulugbek. Obszar Mawerannachru wchodzi obecnie w skład Uzbekistanu, a dziedzictwo wieków XIV i XV stało się przedmiotem dumy narodowej Uzbeków.

System edukacji po uzyskaniu niepodległości

W Republice bezpłatna i obowiązkowa edukacja obejmuje 11 lat, po reformie z 2017 roku: 4 lata szkoły podstawowej i 5 lat średniej, po której występuje kontynuacja do wyboru odpowiednio 2 lata edukacji ogólnej lub 3 lata techniczno-zawodowej. Po profilu ogólnym zakończonym dyplomem szkoły średniej albo po uzyskaniu dyplomu zawodowego uczniowie mogą wstąpić na uniwersytet.

Edukacja przedszkolna właściwie jest w zaniku po 1991 roku. Oficjalne dane wskazują brak analfabetyzmu w republice. Od 1999 roku rząd wspiera Taszkencki Uniwersytet Islamski. Od 2002 roku rozwija się współpraca międzynarodowa między Uzbekistanem a zachodnimi i azjatyckimi instytucjami oświatowymi: powstał Westminsterki Międzynarodowy Uniwersytet w Taszkencie, Turyński Politechniczny Uniwersytet w Taszkencie, Brytyjska Szkoła Taszkentu.

Prywatne szkoły są zabronione z powodu zagrożenia fundamentalizmem islamskim od 1993 roku. Odkąd Uzbekistan zadeklarował odseparowanie religii od edukacji, nie ma

w kraju szkół religijnych. Edukacja religijna jest oferowana przez państwo, kontrolowana przez państwo i przeznaczona jedynie dla absolwentów szkół wyższych, ewentualnie może zaczynać się jako edukacja na poziomie średnim. Poza wskazanymi przez państwo instytucjami szkoły religijne są nielegalne. Nie można także wprowadzać przedmiotów związanych z religią do programu szkół świeckich. Edukacja religijna dla dzieci stanowi punkt zapalny między rządem a społeczeństwem, wielu Uzbeków chciałoby zapewnić dzieciom naukę islamu od najmłodszych lat (Eurasianet, 2021).

Na zapotrzebowanie odpowiada zakorzeniona w tradycji sieć szkół zwanych hudżra, które są nielegalne we współczesnym Uzbekistanie. Hudżry powstały w okresie intensywnej sowietyzacji społeczeństwa w latach 20. i 30. XX wieku i rozwijały się po okresie stalinowskim. Hudżry jako szkoły utrzymały swój nielegalny status również obecnie. W pierwszej połowie 2018 roku rząd zamknął 116 nielegalnych placówek nauczania islamu, a 33 w 2017 roku. Edukacja ta jako dodatkowa przeznaczona była dla dzieci uczęszczających do szkół podstawowych i średnich. Głównym argumentem władzy przeciwko funkcjonowaniu tych szkół był brak formalnego religijnego wykształcenia nauczycieli. Zarządcy szkół otrzymali zarzuty kryminalne dotyczące produkcji nielegalnych materiałów, które zagrażają bezpieczeństwu państwa i nietykalności cielesnej uczniów (Yeniseyev, 2018).

W wyniku zmiany polityki, jaka dokonana się po objęciu prezydentury przez Shawkata Mirzijojeva, Republika ma nowe prawo religijne. Prezydentura obecnego przywódcy Uzbekistanu od 2016 roku opiera się na odmiennym stosunku do islamu. W 2017 roku uwolnił on tzw. radykałów islamskich z więzień, w znacznej części były to osoby oskarżone o terroryzm za posiadanie nielegalnych materiałów w języku arabskim do nauczania islamu. Wskazuje to na zmianę stosunku władzy do islamu i zdefiniowanie na nowo miejsca islamu w społeczeństwie Uzbekistanu. Prawo religijne z 5 lipca 2021 zezwala na noszenie tzw. „religijnego stroju” w przestrzeni publicznej kobietom i mężczyznom, którzy nie są duchownymi muzułmańskimi. Instytucje państwowe, takie jak urzędy i uniwersytety, obowiązuje jednak *dress code*, który wyklucza ubiór religijny. Utrzymano w mocy zapis mówiący o tym, że edukacja religijna jest możliwa dopiero po ukończeniu szkoły wyższej. Nielegalne jest także wprowadzenie przedmiotów religijnych do planów nauczania w szkołach poza wyznaczonymi przez państwo placówkami edukacyjnymi (Eurasianet, 2021).

Zakończenie

Przyswojenie kultury imperialnej w przypadku wielu narodów regionu skutkowało odrodzeniem i rozwojem własnej kultury narodowej przez inteligencję narodową². Najważniejszym wyzwaniem po rozpadzie ZSRR stało się budowanie nowej tożsamości

² Dzięki rusyfikacji pojawiła się możliwość stworzenia wspólnego języka i kultury, co umacnia tezę Ernesta Gellnera zawartą w *Narodach i nacjonalizmie*, która powstanie nowoczesnej świadomości narodowej uzależnia od działań inteligencji skoncentrowanej na tworzeniu wspólnej kultury narodowej łączącej wszystkie warstwy społeczne dotąd rozdzielone brakiem więzi i brakiem wspólnej kultury.

uzbeckiej, tworzenie historii narodowej i rekonstrukcja przeszłości, aby stworzyć swoją mitologię narodową. Proces ten w znacznej mierze opiera się na edukacji. Niestety decyzje władz nie uwzględniają edukacji religijnej w programie kształcenia, która właściwie jest legalnie dostępna od 18. roku życia. Dotyczy to wszystkich wyznań w republice, a przede wszystkim nauczania islamu. Odpowiedzią społeczeństwa uzbeckiego na represje jest nielegalne nauczanie dzieci i młodzieży oraz tłący się poważny konflikt społeczny w przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

- Adeeb, K. (2007). *Islam after communism. Religion and politics in Central Asia*. University of California Press.
- Allworth, E. (2002). *Central Asia, 130 years of Russian dominance: A historical overview*. Duke University Press Books.
- Antes, P. (1997). *Der Islam als politischer Faktor*. Bundeszentrale für politische Bildung.
- Eurasianet. (2021, 7 lipca). *Restrictive rules banning the independent practice of religion are still in force*. <https://eurasianet.org/uzbekistan-disappoints-with-secretively-adopted-religion-law>
- Haghayeghi, M. (1995). *Islam and politics in Central Asia*. St. Martin's Press.
- Ilchamov, A. (2005). Archeologia uzbekoskiej identyczności. *Eytnograficeskoe obozrenie*, 1, 25-47.
- Kappeler, A. (1992). *Russland als Vielvolkerreich. Entstehung. Geschichte. Zerfall*. Soviet Language Policy in Central Asia.
- Karimow, I. (1999). *Uzbekistan na progu XXI wieku* (D. Muszyńska-Wolny, tłum.). Wydawnictwo Elipsa.
- Kassymova, D., Kundakbayeva, Z. i Markus, U. (2012). *Historical dictionary of Kazakhstan*. The Scarecrow Press, Inc.
- Małowist, M. (1991). *Tamerlan i jego czasy*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Olcott, M.B. i Ziyaeva, D. (2008, 10 września). *Islam in Uzbekistan: Religious education and state ideology*. Carnegie Endowments for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2008/09/10/islam-in-uzbekistan-religious-education-and-state-ideology-pub-21980>
- Rasanaagam, J. (2004). Etniczność, gosudarstvennaa ideologia i ponatie „obscina” v Uzbekistane. W: A. Abashin i V. Bushkov (red.), *Ferganskaa Dolina. Etniczność. Etniceskie processy. Etniceskie konflikty* (s. 145-163). Nauka.
- Wierzbicki, A. (2008). *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólną etniczną a obywatelską*. Dom Wydawniczy Elipsa.
- Yalcin, R. (2002). *The rebirth of Uzbekistan. Politics, economy and society in the post-soviet era*. Ithaca Press.
- Yeniseyev, M. (2018, 27 sierpnia). *Uzbekistan shuts down illegal religious schools accused of child abuse*. Central Asia News. https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2018/08/27/feature-01

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY-ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>